

ПОЛІГРАФ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЇ ПРОЦЕДУР В УКРАЇНІ, АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Тези представляють порівняльно-правовий аналіз правових і психологічних аспектів застосування поліграфа в судовій практиці України, з урахуванням зіставлення підходів до поліграфа в США та ЄС. Узагальнення ознак поліграфа та наукових підходів до важливих аспектів, застосування поліграфа, серед яких, як етичні так і, правові ризики, дали підстави дійти висновку, що поліграф, загалом, оцінюється як ефективний засіб для перевірки свідчень у кримінальних провадженнях, що сприяє правосуддю. В результаті проведеного дослідження, запропоновано вдосконалення законодавства України, в тому числі за допомогою імплементації до законодавства України ефективних норм права, як ефективних практик світових лідерів у застосуванні поліграфа, з метою подальшого повноцінного впровадження поліграфа, як елементу правоохоронної діяльності в Україні.

Ключові слова: поліграф, судова практика, правове регулювання, США, ЄС, психологічні аспекти.

Поліграф, як метод психофізіологічного дослідження, відіграє важливу роль у судовій практиці, допомагаючи перевіряти правдивість свідчень і сприяти справедливому розслідуванню злочинів. У сучасних умовах реформування українського суспільства зростає необхідність пошуку міждисциплінарних підходів у правозастосовній практиці, а відтак, зростає і, роль юридичної психології як прикладної галузі, що сприяє оптимізації правозастосовної діяльності.

Стаття 28 Конституції України гарантує добровільність таких досліджень, як поліграф, а стаття 242 Кримінального процесуального кодексу України допускає використання поліграфа в межах судової експертизи, але відсутність окремого закону створює правовий вакуум, що знижує доказову цінність результатів [1, 2]. Накази Офісу Генерального прокурора № 293 від 17.09.2021 та Бюро економічної безпеки № 10 від 26.10.2021 регулюють застосування поліграфа у відомчих перевірках, але не поширюються на судовий процес, що ускладнює його легітимність у судових провадженнях [3, 4].

О. Мотлях зазначає, що невідповідність іноземних методик українському менталітету, брак кваліфікованих поліграфологів і недостатня стандартизація процедур знижують довіру до результатів [5]. Слід погодитись з поглядами О. Мотлях, що позитивним кроком є запровадження ДСТУ 8692:2016, яке встановлює технічні вимоги до поліграфів, і визнання професії «Поліграфолог» (код 2490), але ці заходи не усувають системних проблем, зокрема низької судової довіри через методологічні обмеження приладу, який фіксує фізіологічні реакції, але не визначає їх точну природу, що робить висновки ймовірними [5].

Незважаючи на ці досягнення, законодавче регулювання поліграфа в Україні стикається з низкою проблем. По - перше, відсутність окремого закону про застосування поліграфа створює правову невизначеність. О. Луценко вказує: «в Україні бракує належної законодавчої бази, яка регламентує застосування поліграфа» [6]. Це призводить до того, що результати поліграфологічних досліджень часто не сприймаються судами як повноцінні докази, особливо у кримінальному судочинстві.

По - друге, критики поліграфа, солідарно, як підкреслює О. Мотлях, акцентують увагу на його недосконалоості як науково - технічного приладу та на невідповідності іноземних методик українській ментальності [5]. Такі аргументи посилюють скептицизм щодо легітимності поліграфа в суді, хоча практика показує, що поліграф є єдиним інструментальним методом комплексного психологічного дослідження, здатним перевірити правдивість свідчень [7].

По - третє, проблемою є недостатня кількість атестованих експертів-поліграфологів у державних установах. Як зазначається в Кримінальному процесуальному кодексі України, для проведення експертизи потрібні спеціалізовані знання, але брак кваліфікованих фахівців обмежує можливості судів у призначенні психофізіологічних експертиз [2, с. 7]. Це також ускладнює стандартизацію процедур і методик, що застосовуються під час поліграфологічних досліджень.

Судова практика в Україні відображає неоднозначне ставлення до поліграфа, наприклад: Іршавський районний суд у справі № 301/943/19 врахував результати, як допоміжні докази, а Переяслав-Хмельницький суд у справі № 373/872/19, використав висновки поліграфолога для підтвердження правдивості показань потерпілого [8]. Шосткинський міськрайонний суд у справі № 589/4601/21 визнав витрати на поліграфологічну експертизу судовими, що опосередковано підтверджує її значущість [9].

Проте, Верховний Суд у справах № 621/1308/18 та № 234/4850/17 відхилив результати поліграфа, через відсутність у Кримінальному процесуальному кодексі норм про поліграф, як джерело доказів, а Хмельницький апеляційний суд у справі № 676/7835/19 підкреслив їхню недопустимість через процесуальні порушення [9]. Лугинський районний суд Житомирської області у справі № 281/128/19 відхилив висновки

через непідтверджену кваліфікацію поліграфолога, а Касаційний кримінальний суд у справі № 753/13988/16-к наголосив на обов'язковій письмовій згоді для допустимості результатів [9]. Оболонський районний суд м. Києва у справі № 756/5026/19 вказав, що поліграф може бути лише частиною психологічної експертизи для орієнтовної інформації [8].

Таким чином, можемо стверджувати, що судова практика в Україні демонструє потенціал поліграфа як допоміжного інструменту, але його застосування обмежується правовою невизначеністю, недостатньою кваліфікацією фахівців і технічними недоліками обладнання, що вимагає законодавчого врегулювання та стандартизації процедур для підвищення довіри судів і забезпечення процесуальної легітимності.

Технічні аспекти також впливають: лише поліграф «RUBICON» відповідає ДСТУ 8692:2016, тоді як моделі «Axciton» чи «Lafayette» не мають повної сертифікації, що знижує довіру, як зазначив Кісво-Святошинський суд м. Києва у справі № 369/16145/18 [8].

Слід відмітити, що міжнародний досвід, зокрема досвід США, пропонує модель чіткого правового регулювання, яку можливо було б адаптувати в Україні до національної правозастосовної практики у правоохоронній діяльності. Так, Закон «Про захист працівників від поліграфа» (ЕРРА, 1988) обмежує використання поліграфа, дозволяючи його в кримінальних розслідуваннях за умов добровільності та кваліфікації фахівців [10].

Загалом, історія поліграфа в США бере початок із кінця XIX століття, коли швейцарський психіатр Карл Юнг та американський психолог Гуго Мюнстенберг запропонували використовувати гальванометр у поєднанні з асоціативними експериментами для виявлення брехні [11]. Учень Мюнстенберга, Вільям Марстон, у 1913 році розпочав дослідження в Гарвардському університеті, застосовуючи сфігмоманометр для вимірювання змін артеріального тиску під час опитувань [11]. Марстон запровадив контрольні та емоційно нейтральні запитання, а в 1924 році результати його досліджень вперше було використано як докази в суді штату Індіана [11].

Ключовим етапом стало створення першого серійного поліграфа Леонардом Кілером у 1928 році, який запатентував пристрій із каналами для реєстрації дихання, електричної провідності шкіри, артеріального тиску та пульсу [11]. Ці технічні вимоги залишаються актуальними й сьогодні. У 1930-х роках Е. Коффі, перший поліграфолог на державній службі, започаткував федеральну програму використання поліграфа в органах державної влади, що сприяло його широкому застосуванню в правоохоронній діяльності [11]. Ці історичні етапи заклали основу для правового регулювання поліграфа в США, поєднуючи наукові розробки, нормативні приписи та практичне застосування [11].

Верховний Суд США в рішенні *United States v. Scheffer* (1998) визнав результати поліграфа ненадійними як прямі докази, але окремі штати, як-от: Нью-Мексико, Колорадо та Аризона, допускають їх за згодою сторін [10]. Американська асоціація поліграфологів (АРА) встановлює етичні норми, технічні стандарти та вимоги до підготовки, що мінімізує суб'єктивізм і підвищує якість досліджень [12]. Р. Яремчук підкреслює, що в Україні брак подібної асоціації та стандартів підвищує ризики зловживань і знижує довіру до поліграфа [12].

На основі американського досвіду можна стверджувати, що імплементація підходу до використання поліграфа в Україні повинна бути вибірковою та адаптованою до національного контексту, рівня правової культури, технічної інфраструктури та стану прав людини. Використання поліграфа в Україні має потенціал, але потребує законодавчого закріплення, професійної уніфікації та суспільної легітимності для забезпечення балансу між ефективністю та захистом прав громадян.

У країнах Європейського Союзу підхід до використання поліграфа є більш обережним через сумніви в його науковій достовірності та потенційні порушення прав, закріплених Європейською конвенцією з прав людини (далі ЄКПЛ) [13].

Так, у Німеччині поліграф заборонений у судовому процесі, оскільки Федеральний верховний суд вважає його використання порушенням права на мовчання та приватність (ст. 6 ЄКПЛ), а також через недостатню наукову надійність [13].

Франція аналогічно виключає поліграф із судочинства, посилаючись на Кодекс цивільного судочинства, який забороняє методи, що можуть порушувати право не свідчити проти себе, а також через псевдонауковий характер приладу [14].

В Італії Конституційний суд у рішенні 1982 року визнав поліграф неприпустимим у судах через порушення права на захист і відсутність доказової точності, що відповідає принципам ЄКПЛ [14].

На противагу цьому, Польща дозволяє використання поліграфа на досудовому етапі, зокрема в розслідуваннях тяжких злочинів, але результати не мають доказової сили в суді, а їхнє застосування регулюється внутрішніми інструкціями правоохоронних органів із суворим дотриманням добровільності [14].

Чехія використовує поліграф на досудовому етапі для перевірки свідчень у кримінальних справах, але, як і в Польщі, його результати не є доказами в суді, а лише допоміжним інструментом, що вимагає письмової згоди особи [14].

Словаччина допускає поліграф у подібних умовах, переважно для кадрових перевірок у правоохоронних органах і розслідувань, але законодавчо обмежує його роль у суді через сумніви в точності [14].

Литва застосовує поліграф на досудовому етапі в рамках психологічних експертиз, але результати не визнаються судами як докази, а їх використання суворо контролюється для забезпечення добровільності [14].

Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сідік проти Німеччини» (2000) наголошує на необхідності добровільної згоди, пропорційності та допоміжного характеру поліграфа, забороняючи його

використання як єдиної підстави для звинувачення, що є орієнтиром для всіх країн Європейського Союзу [13].

Найчастіше поліграф критикується в Європейському Союзі через ненадійність та псевдонауковість, оскільки наукова спільнота не визнає його як метод із достатньою точністю для судового доказування, порушення прав людини, зокрема права не свідчити проти себе, права на особисту автономію та конфіденційність, відсутність єдиного етичного кодексу, що підвищує ризики недобросовісного використання результатів, і правову невизначеність статусу поліграфолога, адже в більшості країн відсутнє законодавче визначення компетенцій і відповідальності осіб, які проводять тести [14].

Підсумовуючи вище наведений порівняльно-правовий аналіз, ми повністю погоджуємось з вченими та науковцями, а також фахівцями у сфері застосування поліграфу, що для ефективного впровадження поліграфа в правозастосовну практику правоохоронної діяльності в Україні, необхідні законодавчі, професійні та суспільні зміни, які врахують міжнародний досвід і національні особливості. Пропонується здійснити більш ґрунтовні наукові пошуки у даній сфері та розробити і прийняти спеціальний закон про застосування поліграфа, який визначить його правовий статус, вимоги до обладнання, кваліфікацію поліграфологів і принципи добровільності, уніфікувати судову практику через чітку позицію Верховного Суду щодо допоміжного статусу результатів, створити національну асоціацію поліграфологів для розробки етичного кодексу та стандартів підготовки, сертифікувати обладнання за ДСТУ 8692:2016, затвердити єдину методику досліджень і провести інформаційну кампанію для подолання суспільних упереджень, як рекомендують А. Мокрицька та Т. Сліпченко [15].

На наше переконання, ці заходи забезпечать правову визначеність, підвищать якість поліграфологічних досліджень і сприятимуть етичному використанню поліграфа в судочинстві. Реформа дозволить оптимізувати досудові розслідування, зменшити суб'єктивізм у судових рішеннях, підвищити довіру до правоохоронної системи та забезпечити баланс між ефективністю інструменту й захистом конституційних прав громадян, що є ключовим для вдосконалення кримінального судочинства в Україні.

Імплементація до законодавства України ефективних норм права, як ефективних практик світових лідерів у застосуванні поліграфу, може суттєво спростити вдосконалення законодавства України, з метою подальшого повноцінного впровадження поліграфу, як елементу правоохоронної діяльності в Україні.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy : vid 28.06.1996 № 254к/96-VR : stanom na 1 sich. 2020 r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (data zvernennia: 11.03.2025).
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI : stanom na 9 trav. 2025 r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 11.05.2025).
3. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok provedennia psykhofiziologichnoho doslidzhennia iz zastosuvanniam polihrafa v orhanakh prokuratury Ukrainy : Nakaz Ofisu Hen. prokurora vid 17.09.2021 № 293. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0293905-21#Text> (data zvernennia: 11.05.2025).
4. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia psykhofiziologichnoho opytuvannia iz zastosuvanniam polihrafa u roboti Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy : Nakaz Vsi mizhnar. dok. vid 26.10.2021 № 10 : stanom na 19 cherv. 2023 r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1470-21#Text> (data zvernennia: 11.05.2025).
5. Motliakh O. Pravovi osnovy zastosuvannia polihrafa v Ukraini - realii sohoddennia. Filosofski ta metodolohichni problemy prava. 2024. № 1. S. 31 - 44.
6. Lutsenko O.Ie. Pravove rehuliuвання prokhodzhennia konkursu na zainiattia posad derzhavnoi sluzhby iz zastosuvanniam polihrafa. Problemy zakonnosti. 2019. № 145. S. 140 - 151.
7. Berezhnyi O. I. Dopustymist i dokazove znachennia rezultativ psykhofiziologichnykh doslidzen iz zastosuvanniam polihrafa. Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal. 2022. № 11. S. 615 - 617.
8. Kabanets O. Vykorystannia kompiuternoho polihrafa (detektora brekhni) u kryminalnomu provadzhenni cherez pryzmu sudovoi praktyky. Rozvytok suchasnoi osvity i nauky: rezultaty, problemy, perspektyvy. 2023. S. 265 - 274.
9. Kurman O. V., Balybina A. R. Vykorystannia polihrafa pry rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen: problemy taktyky ta pravovoho rehuliuвання. Analitychno - porivnialne pravoznavstvo. 2024. № 2.S. 686 - 691.
10. Employee Polygraph Protection Act. URL : <https://www.dol.gov/agencies/whd/polygraph> (data zvernennia: 15.05.2025).
11. Yaremchuk R. A. Zarubizhnyi dosvid i vitchyzniana praktyka vykorystannia polihrafologichnykh doslidzen u diialnosti pravookhoronnykh orhaniv. Yurydychna psykhologhiia. 2020. № 2. S. 32 - 39.
12. Chemei V. V., Motliakh O. I. Priorytetni napriamy rozvytku polihrafologichnoi diialnosti v Ukraini. Yu rydychna psykhologhiia. 2022. № 2. S. 9 - 17.
13. European Court of Human Rights. (2000). Case of Sidik v. Germany. Application no. 4241/98. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-59352%22%7D> (data zvernennia: 15.05.2025).
14. Minka T. P. Yevropeyskyi dosvid vykorystannia polihrafa: shliakhy udoskonalennia administratyvno - pravovoho rehuliuвання dlia Ukrainy. Pravova pozytsiia. 2023. № 4. S. 145 - 147.
15. Mokrytska A., Slipchenko T. Vykorystannia polihrafa u pravookhoronni diialnosti: dosvid zarubizhnykh krain. Aktualni problemy pravoznavstva. 2019. № 2. S. 163 - 168.

POLYGRAPH: PROBLEMS OF LEGAL UNCERTAINTY AND STANDARDIZATION OF PROCEDURES IN UKRAINE, ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE

The thesis presents a comparative legal analysis of the legal and psychological aspects of polygraph use in Ukrainian judicial practice, taking into account the comparison of approaches to polygraphs in the USA and the EU. The generalization of polygraph features and scientific approaches to important aspects of polygraph use, including both ethical and legal risks, gave rise to the conclusion that the polygraph is generally assessed as an effective means of verifying testimony in criminal proceedings, which contributes to justice. As a result of the study, the author proposes to improve the legislation of Ukraine, including through the implementation of effective legal norms as effective practices of world leaders in the use of polygraph, in order to further fully implement polygraph as an element of law enforcement in Ukraine.

Key words: polygraph, judicial practice, legal regulation, USA, EU, psychological aspects.

Відомості про автора / Information about the Author

Черних Анастасія, студентка V курсу юридичного факультету, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: anastasiachernyh25032003@gmail.com

Вікторія Кур'ян, доктор філософії у галузі «Право» старший викладач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, e-mail: advokat-law-firm@ukr.net, <https://scholar.google.com/citations?user=KApQI3MAAAAJ&hl=uk>

Anastasiia Chernykh, 5th-year student of the Faculty of Law, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: anastasiachernyh25032003@gmail.com

Victoriia Kurian, Doctor of Philosophy in Law, Senior Lecturer at the Department of Constitutional and Administrative Law and Procedure, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, e-mail: advokat-law-firm@ukr.net, <https://scholar.google.com/citations?user=KApQI3MAAAAJ&hl=uk>

